18 વન્યજીવન

ભારત ભૂપૃષ્ઠ અને આબોહવા સંબંધી ઘણું વૈવિધ્ય ધરાવતો દેશ છે. આવું જ વૈવિધ્ય અહીંની વન્ય જીવસૃષ્ટિમાં જોવા મળે છે. સમગ્ર વિશ્વમાં જીવસૃષ્ટિની 15 લાખ પ્રજાતિઓ નોંધાઈ છે, જે પૈકીની 81,251 પ્રજાતિઓ ભારતમાં જોવા મળે છે. જેમાં પક્ષીઓ, સરિસૃપો, ઉભયજીવી પ્રાણીઓ, સસ્તન પ્રાણીઓ, મત્સ્યજાતો તેમજ કીટકો વગેરે જોવા મળે છે. આ ઉપરાંત દેશના વિવિધ પ્રકારોનાં જંગલોમાં વસતી વન્ય જીવસૃષ્ટિની ઓળખ માટેનાં સંશોધનો ચાલુ છે. ભારત જૈવ વૈવિધ્યની દૃષ્ટિએ વિશ્વમાં ખૂબ જ સમૃદ્ધ બૃહદ્ જૈવ વૈવિધ્ય ધરાવતા આઠ દેશોમાં છઠ્ઠા ક્રમે આવે છે.

ભારતના જંગલવિસ્તારનું પ્રમાણ ઓછું છે, તેની સરખામણીએ આ વન્યજીવ વૈવિધ્ય ઘણું નોંધપાત્ર ગણાય.

ભારતના પ્રાણી-ભૌગોલિક પ્રદેશો

વનસ્પતિની વિવિધ લાક્ષણિકતાઓને આધારે તેના કુદરતી પ્રદેશો પાડવામાં આવે છે. તે મુજબ જીવસૃષ્ટિના આધારે પણ પ્રાદેશિક વિતરણ તારવી શકાય છે. ભારતમાં જોવા મળતી જૈવસૃષ્ટિને તેની લાક્ષણિકતાઓનાં સામ્ય અને કોઈ પ્રદેશમાં તેમની વિશેષ ઉપસ્થિતિ–વસવાટ જેવાં પાસાંને આધારે ભારતને નવ પ્રાણી-ભૌગોલિક ભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે :

(1) હિમાલય પ્રદેશ (2) લડાખ અને શુષ્ક શીત ક્ષેત્ર (3) હિમાલયનું વનાચ્છાદિત નીચલું ક્ષેત્ર (4) હિમાલયનાં વનસ્પતિવિહીન ઊંચાં ક્ષેત્રો (5) ઉત્તરનું મેદાન (6) રાજસ્થાનનો રણપ્રદેશ (7) દ્વીપકલ્પીય ઉચ્ચપ્રદેશ (8) સમુદ્રકિનારો અને (9) નીલગિરિની પહાડીઓ

આ પ્રાણી-ભૌગોલિક પ્રદેશ મુજબ જૈવ વૈવિધ્યનો અભ્યાસ કરાય છે.

ભારતની વૈવિધ્યસભર વન્ય જીવસૃષ્ટિ

ભારતના ભૂપૃષ્ઠમાં વિશાળ નદીમેદાનો, દ્વીપકલ્પીય ઉચ્ચપ્રદેશ, પર્વતીય ક્ષેત્રો, દલદલના પ્રદેશો, સમુદ્રકિનારા તથા વનસ્પતિની દૃષ્ટિએ ગીચ એવાં વર્ષાવનો, મોસમી પાનખર જંગલો, હિમાલય અને ઊંચા પર્વતીય ક્ષેત્રમાં આવેલાં શંકુદ્રુમ જંગલોની વિવિધતા વન્યજીવોના નિવાસ માટેની વિસ્તૃત પશ્ચાદ ભૂમિકા સર્જે છે. દક્ષિણનાં દ્વીપકલ્પીય વર્ષાવનોમાં એશિયાઈ હાથી, બ્રહ્મપુત્રનદીનાં દલદલનાં ક્ષેત્રોમાં એકશિંગી ભારતીય ગેંડા, હિમાલયના ઊંચાઈવાળાં ક્ષેત્રોમાં હિમદીપડા, જમ્મુ-કશ્મીરમાં જંગલી બકરીઓ અને કસ્તૂરી મૃગ, દક્ષિણભારતના જંગલોમાં જંગલી ભેંસ (ભારતીય બાયસન), મધ્ય ભારત અને પ. બંગાળમાં વાઘ, કચ્છના નાના રણમાં ઘુડખર અને મોટા રણનાં જળપ્લાવિત ક્ષેત્રોમાં સુરખાબ જોવા મળે છે. ઘાસભૂમિના વિસ્તારોમાં લુપ્ત મનાતા પક્ષી ઘોરાડ (ગ્રેટ ઇન્ડિયન બસ્ટાર્ડ)ની તાજેતરનાં વર્ષોમાં પુનઃ હાજરી નોંધાઈ છે. જળપ્લાવિત વિસ્તારોમાં શિયાળા દરમિયાન ઠંડા પ્રદેશોમાંથી અનેક જાતનાં યાયાવર પક્ષીઓ ઊતરી આવે છે, તેમાં સાઈબેરિયન ક્રેન, પેલીકન, તિબેટીયન બતક, કુંજ કરકરા વગેરે મુખ્ય છે. પશ્ચિમઘાટનાં ગીચવનોના વિસ્તારોમાં ઊડતી ખિસકોલીઓ જોવા મળે છે. નિકોબારી કબૂતર એ નિકોબાર ટાપુમાં જોવા મળતું દુર્લભ પક્ષી છે. કચ્છના અખાતમાં અને લક્ષદ્વીપ દ્વીપસમૂહમાં પરવાળાંની દુર્લભ પ્રજાતિઓ જોવા મળે છે. સસ્તનો અને પક્ષીઓની સાથે સાથે સરિસૃપોની પણ વિવિધ જાતો તેમાં રાજનાગ, સાપ, અજગર, પાટલા ઘો વગેરેની પણ નોંધ લેવી જોઈએ. સમુદ્રકિનારે તથા જળવિસ્તારોમાં વિવિધ પ્રકારની માછલીઓ, દરિયાઈ સાપ, ડૉલ્ફિન, શાર્ક, ડુગૉંગ (દરિયાઈ ગાય), ઑક્ટોપસ (રંગારા), વ્હેલ જેવી જીવસૃષ્ટિની દુનિયા છે.

જંગલ વિસ્તારો ઉપરાંત ખેતી થતી હોય એવા કૃષિ વિસ્તારો, ગોચર અને પડતર જમીનોમાં શિયાળ, વરુ, નીલગાય, હરણ, નોળિયા, સસલાં, જંગલી સૂવર, શેળો વગેરે જેવાં પ્રાણીઓ છે તથા તે જ વિસ્તારોમાં વિવિધ પ્રકારનાં પક્ષીઓ તેમાં કોયલ, પોપટ, મોર, સુઘરી, ઘુવડ, ચીબરી, પીળક, સમડી, કાબર, ઢોરબગલા વગેરે વિહરતાં જોઈ શકાય.

આટલું જાણવું ગમશે

- સારસ ભારતમાં જોવા મળતું સૌથી મોટું પક્ષી છે.
- ફૂલસૂંઘણો એ ભારતમાં જોવા મળતું સૌથી નાનું પક્ષી છે.
- ભારતમાં જોવા મળતું દક્ષિણનું બર્ડવીંગ સૌથી મોટું પતંગિયું છે.
- ભારતમાં જોવા મળતું સીરસ જેવેલ સૌથી નાનું પતંગિયું છે.

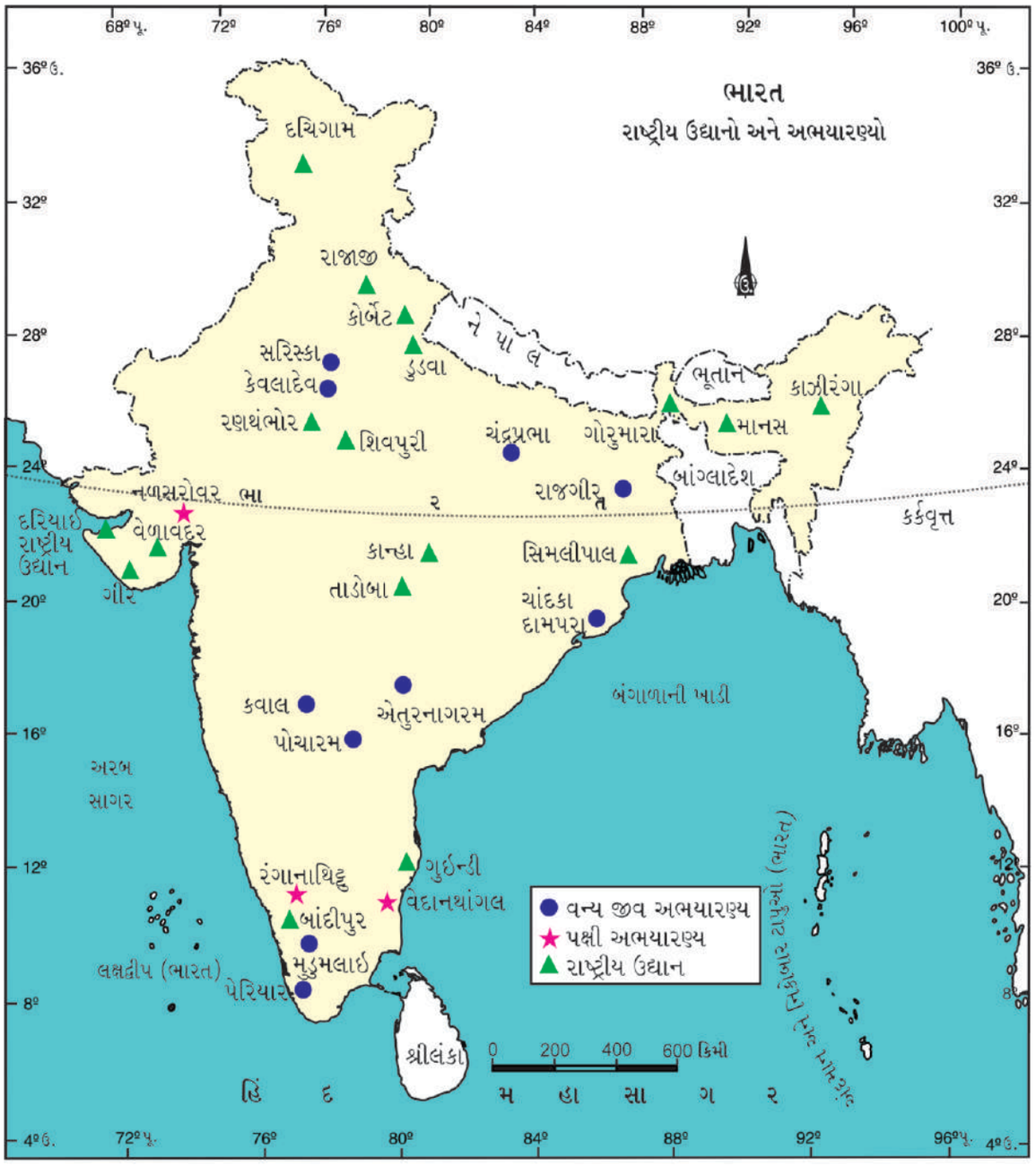
વન્યજીવો અને સંરક્ષણની જરૂરિયાત

ભૂતકાળ તરફ નજર દોડાવતાં આપણને સ્પષ્ટ જણાય છે કે છેલ્લા થોડા દાયકાઓથી વન્ય જીવોના અસ્તિત્વ પર મોટું જોખમ તોળાઈ રહ્યું છે. આજથી સો વર્ષ પહેલાં વાઘ હજારોની સંખ્યામાં ભારતભરમાં જોવા મળતા હતા. આજે તેની સંખ્યા વન અને પર્યાવરણ મંત્રાલયના 2014ના અંદાજ મુજબ તે આંકડો 2226 છે. છેલ્લાં થોડાં વર્ષોમાં લેવાયેલાં પગલાંથી વાઘની સંખ્યા વધી છે, તે એક સારી નિશાની છે. દુધાળાં પશુઓની સારવારમાં વપરાતી પ્રતિબંધિત ડાયક્લોફેન્સ (Diclofenac) નામની દવાથી દૂષિત થયેલ માંસ ખાવાથી ગીધ નામશેષ થવાના આરે છે. વીસમી સદીની શરૂઆતમાં જંગલોમાં જોવા મળતા ચિત્તા આજે સમગ્ર ભારતનાં જંગલોમાંથી નષ્ટ થયા છે. ગીરના એશિયાઈ સિંહો એક સમયે મધ્ય પૂર્વ સુધી જોવા મળતા હતા તે આજે માત્ર ગીરના જંગલ પૂરતા મર્યાદિત છે. સંરક્ષણનાં સમયસરનાં પગલાં લેવાથી તેનું સંવર્ધન થતાં 2015 ની ગણતરી મુજબ 523 સંખ્યામાં છે. એક સમયે ગુજરાતમાં વધુ સંખ્યામાં સારસપક્ષી જોવા મળતાં હતાં જેની સંખ્યા ઘટી છે. વન્યજીવસૃષ્ટિ છેવટે તો જીવસૃષ્ટિના એક અભિન્ન ભાગ ગણાય છે. પણ જ્યારે ક્યાંક અને કેટલાક વર્ષો દરમિયાન, કેટલાંક વન્યજીવોની સંખ્યામાં થતો ઘટાડો એ પર્યાવરણની ગુણવત્તાનો ઘટાડો સૂચવે છે, આ બાબત ચિંતાજનક છે. ગુજરાતના પર્વતીય વન વિસ્તારોનું મૂળ રહેવાસી શ્યામ ગરુડ ક્વચિત જ જોવા મળે છે. સાબરકાંઠા જિલ્લાના વિજયનગર તાલુકાના પર્વતીય જંગલ વિસ્તારમાં સહજ જોવા મળતો ચિલોત્રો આજે ભાગ્યે જ નજરે પડે છે.

માનવીની અસીમિત લાલચ અને પ્રગતિની દોડમાં પર્યાવરણના અસંતુલનથી અનેક માઠાં પરિણામોનો સામનો કરવાનો આવે તે સ્વાભાવિક છે. હજુ સમય છે, વન્ય જીવોના જતન-સંવર્ધન માટે યોગ્ય પગલાં નહિ લેવાય તો કદાચ અનેક વન્ય જીવોને આગામી દિવસોમાં કેવળ ચિત્રોમાં ભાવિ પેઢીને બતાવવાનો વારો આવશે.

ભારતનાં અગત્યનાં રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનો અને અભયારણ્યો :

ક્રમ	અભયારણ્ય	વન્યજીવ
1.	કાઝીરંગા (અસમ)	ગેંડા, જંગલી ભેંસ, હરણ
2.	થરનું રણ (રાજસ્થાન)	રણનું વરુ, રણની બિલાડી, ઘોરાડ
3.	કાન્હા (મધ્યપ્રદેશ)	વાઘ, સાબર
4.	ગીર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન (ગુજરાત)	સિંહ, દીપડા, ચિતલ
5.	વેળાવદર કાળિયાર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન (ગુજરાત)	કાળિયાર, વરુ, ખડમોર, ઘોરાડ
6.	કેવલાદેવ (ભરતપુર-રાજસ્થાન)	પક્ષીઓ (યાયાવર અને સ્થાનિક)
7.	બાંદીપુર (કર્ણાટક)	હાથી, રીંછ, સૂવર, જંગલી બિલાડા
8.	દચિગામ (જમ્મુ-કશ્મીર કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ)	હામુર (કશ્મીરી હરણ) કસ્તૂરીમૃગ
9.	કોર્બેટ (ઉત્તરાખંડ)	વાઘ, હાથી, દીપડો, હરણ

18.1 ભારત : રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન અને અભયારણ્યો

વન્યજીવો પરનાં જોખમો

આધુનિક યુગમાં માનવીનાં લોભ-લાલચ અને વિકાસની હડફેટે આવવાથી સમગ્ર વન્ય જીવસૃષ્ટિના અસ્તિત્વ સામે પ્રશ્નાર્થચિહ્ન મુકાયું છે. તે માટેનાં કારણો તપાસીએ તો સમજાય છે કે જંગલ વિસ્તારોના સતત થઈ રહેલા ઘટાડાથી વન્ય જીવો તેમનાં કુદરતી આવાસ ક્ષેત્રો ગુમાવીને નિરાશ્રિત બની રહ્યા છે. ખાલ, માંસ, દાંત, વાળ અને હાડકાં મેળવવા થતો શિકાર એક મોટી સમસ્યા છે. જંગલોમાં પાલતુ પશુઓના ચરાણથી તૃણાહારી વન્યજીવોને ખોરાકની અછત થતાં તેમની સંખ્યા પર માઠી અસર થાય છે. જંગલ ક્ષેત્રોમાં તૃણાહારીઓની સંખ્યા ઘટતાં માંસભક્ષી વન્ય જીવોને પૂરતો શિકાર ન મળે તે સ્વાભાવિક છે, તેથી ખોરાકની શોધમાં માનવવસ્તીમાં આવી ચડતાં તે પશુનું મારણ કરે છે. માનવવસાહતો તરફ આવી જતા વન્ય જીવોના માનવી સાથે સંઘર્ષના સંજોગો ઊભા થાય છે અને તે સંઘર્ષો વન્યજીવોને મોતના મુખમાં લઈ જાય છે. વળી વન્ય જીવોના આવાસોમાં પહોંચતી પ્રદૂષણની અસરો ઘણી ઘાતક હોય છે. આ ઉપરાંત વનક્ષેત્રોમાં થતી માનવ પ્રવૃત્તિઓથી વન્ય જીવો પર માઠી અસરો પણ પડે છે.

આટલું જાણવું ગમશે

- ઘર આંગણે જોવા મળતી ચકલીઓની સંખ્યામાં ઘટાડો થવા લાગ્યો છે.
- સિંહ ગુજરાતનું રાજ્ય પ્રાણી તથા સુરખાબ રાજ્ય પક્ષી છે.
- એશિયાઈ સિંહ, ઘુડખર અને પટ્ટી ગરોળી જેવાં પ્રાણીઓ ભારતમાં માત્ર ગુજરાતમાં જ જોવા મળે છે.
- જંગલી ભેંસ (ભારતીય બાયસન), હાથી, ચિત્તો, મોટી ભારતીય ખિસકોલી, વાઘ ગુજરાતનાં જંગલોમાંથી લુપ્ત થયાં છે.
- કચ્છ રણ અભયારણ્ય ગુજરાતનું સૌથી મોટો વિસ્તાર ધરાવતું અભયારણ્ય છે.
- પોરબંદર પક્ષી અભયારણ્ય ગુજરાતનું સૌથી ઓછો વિસ્તાર ધરાવતું અભયારણ્ય છે.

જંગલોના વિસ્તારોમાં થતા ઘટાડાથી ખોરાક અને આશ્રયની શોધમાં વન્ય જીવો ક્યારેક માનવવસ્તી તરફ આવી જાય છે. વન્ય જીવોના ક્ષેત્રોમાં થતા માનવ હસ્તક્ષેપ તેમની સાથેની અથડામણોમાં સર્જાય છે, તેવી ઘટનાઓથી વન્ય જીવો માનવરોષનો ભોગ બની જીવ ગુમાવે છે. દક્ષિણ અને દક્ષિણ પૂર્વ ભારતમાં જંગલોમાંથી ખોરાકની શોધમાં હાથીઓનાં ઝુંડ કૃષિવિસ્તારોમાં આવી ભારે ઉત્પાત મચાવે છે. સૌરાષ્ટ્ર અને દક્ષિણ ગુજરાતમાં દીપડાના હુમલાઓમાં અને ગુજરાતના ઉત્તર પૂર્વના વનવિસ્તારોની નજીક કે વનમાં રીંછ દ્વારા માનવોને ઈજા પહોંચાડવાની કે માનવીને મારી નાખવાની ઘટનાઓ બને છે. આવી દુર્ઘટનાઓ ન થાય તે માટે અગમચેતી એ જ શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.

વન્યજીવ સંરક્ષણના ઉપાયો

જંગલ વિસ્તારોની જાળવણી કરી તેમાં ઉત્તરોત્તર સતત વધારો કરવા માટે લાંબા ગાળાનું ચુસ્ત આયોજન હાથ ધરાવું જોઈએ. જંગલ વિસ્તારો અને વન્યજીવોના સંરક્ષણાર્થે, વધારે સખત કાયદાકીય જોગવાઈઓ અને ચુસ્ત અમલીકરણ માટે આપણે સહુએ પ્રતિબદ્ધ બનવું પડશે. વિવિધ સામાજિક સ્વૈચ્છિક સંગઠનોએ આ બાબતને ટોચની અગ્રતાએ ગણી જનજાગૃતિ કાર્યક્રમો યોજવા જોઈએ. શાળાઓમાં શીખવાતા પાઠ્યક્રમોમાં આ સમસ્યાની વિગતો સમાવીને ભાવિનાગરિકો જાગ્રત કરવા જોઈએ. કોઈ વિકાસ યોજનાના અમલીકરણ પૂર્વે તેની પર્યાવરણીય અને જીવસૃષ્ટિ પર પડનારી વિવિધ અસરો તપાસવી જોઈએ. જંગલ વિસ્તારની બહાર આવેલાં મોટાં વૃક્ષો કપાતાં અટકાવવાં જોઈએ, તેનાં પોલાણો અને ડાળખીઓ અનેક પક્ષીના માળા બનાવવાનું સ્થાન છે. યાયાવર અને જળાશ્રયી (જળકાંઠે વસતાં) પક્ષીઓને જરૂરી પરિવેશ–તળાવો, ખેતરશેઢાની તળાવડી કે જળપ્લાવિત વિસ્તાર (વેટલૅન્ડ)ની જાળવણી કરવી જોઈએ. ખેતી ક્ષેત્રે વપરાતા જંતુનાશકોને બદલે જૈવિક કીટનાશકોનો પ્રચાર અને વપરાશ વધારવો જોઈએ. પ્રદૂષણ ઘટાડવા અંગે સક્રિયપણે કામગીરીની તાતી જરૂરિયાત છે. જંગલોના દાવાનળને પહોંચી વળવા પેટ્રોલિંગ અને સાવચેતીનું આગોતરું આયોજન કરવું જોઈએ.

વન્યજીવ સંરક્ષણ માટે લેવાયેલાં પગલાં

આપણા દેશમાં પરાપૂર્વથીજ વન્યજીવોના સંરક્ષણના કાયદા થતા આવ્યા છે. મૌર્યયુગના મહાન રાજા અશોકના સમયમાં વન્યજીવોના સંરક્ષણાર્થે કાયદા બનાવાયા હતા. આપણે ત્યાં નાગરિકોની મૂળભૂત ફરજો અને રાજનીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોમાં પણ આ અંગેની વિગતો સામેલ છે. ભારતીય વન્યજીવ બોર્ડની ભલામણ અનુસાર સંસદે વન્યજીવ સુરક્ષા અધિનિયમ બનાવ્યો છે. દેશમાં 2014 ની સ્થિતિએ 503 અભયારણ્યો અને 102 રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનો 14 જૈવ આરક્ષિત ક્ષેત્ર રચના કરવામાં આવી છે, જે પૈકીનાં 22 અભયારણ્યો અને 4 રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનો અને 01 જૈવ આરક્ષિત ક્ષેત્ર ગુજરાતમાં છે. જેનાં અસ્તિત્વ માટે જોખમ અને વિનાશને આરે હોય એવી વિશિષ્ટ પ્રાણી પ્રજાતિઓ માટે ખાસ સંરક્ષણની યોજનાઓ બનાવી છે, જેમાંથી કેટલીક વન્યજીવ સંરક્ષણ પરિયોજનાઓની વિગતો જાણીએ.

વાઘ પરિયોજના (પ્રૉજેક્ટ ટાઈગર) : દેશમાં વાઘની ઘટતી જતી સંખ્યા અને શિકારના ભય સામે આ પરિયોજના 1973માં 9 આરક્ષિત વિસ્તારો સાથે અમલમાં મુકાઈ હતી જે અંતર્ગત 48 વિસ્તારોને હાલ આવરી લેવાયા છે.

સિંહ પરિયોજના : એક સમયે એશિયાઈ સિંહો એશિયા ઉપમહાદ્વીપના ઈરાન સુધી વિહરતા હતા. તેના શિકાર અને જંગલોના વિનાશથી હાલ માત્ર સૌરાષ્ટ્ર દ્વીપકલ્પના ગીરના જંગલ પૂરતાજ સીમિત થઈ ગયા છે. એક તબક્કે આ વિસ્તારમાં આ સંખ્યા માત્ર 100 થી પણ નીચે આવી ગઈ હતી. એશિયાઈ સિંહોના સંરક્ષણ માટે 1972માં ગીરમાં યોજના શરૂ કરાઈ હતી.

આ ઉપરાંત કશ્મીરી બારાસિંગા નામની દુર્લભ હરણની પ્રજાતિ માટે હંગૂલ પરિયોજના, ખારા પાણીના મગરમચ્છ માટે મગરમચ્છ પરિયોજના, ભારતીય ગેંડાના સંરક્ષણ માટે ગેંડા પરિયોજના અને હિમદીપડા પરિયોજના મુખ્ય ગણી શકાય.

વન્ય જીવસૃષ્ટિના બચાવ અને સંરક્ષણ માટે સમાજ અને સરકાર દ્વારા દ્રઢ ઇચ્છા દાખવીને સાચી દિશામાં પગલાં ભરાય તો વન્યજીવ સંરક્ષણ શક્ય છે. વિકાસની સાથે સાથે પર્યાવરણના જતનનો મંત્ર સિદ્ધ કરવા આપણે સહુએ પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થઈ પ્રયાસો કરવા પડશે.

આટલું જાણવું ગમશે

ગુજરાતના રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનો

ક્રમ	રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન	સ્થાપના	વિસ્તાર	જિલ્લો	મુખ્ય પ્રાણીઓ
1.	ગીર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન	1975	258.71 ચો કિમી	જૂનાગઢ	સિંહ, દીપડા, ચિત્તલ, ઝરખ, સાબર, ચિંકારા, મગર
2.	કાળિયાર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન	1976	34.08 ચો કિમી	ભાવનગર	કાળિયાર, વરુ, ખડમોર ઘોરાડ
3.	વાંસદા રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન	1979	23.99 ચો કિમી	નવસારી	દીપડા, ઝરખ, ચિત્તલ, ચૌસીંગા
4.	દરિયાઈ રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન	1982	162.89 ચો કિમી	કચ્છનો અખાત, જામનગર	સમુદ્રીઘોડા, કોરલ, જેલી ફિશ, ઑક્ટોપસ, ઑયેસ્ટર, ડૉલ્ફિન, ડુગૉંગ

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના સવાલોના જવાબ માગ્યા મુજબ આપો :

(1) ભારતના પ્રાણી-ભૌગોલિક પ્રદેશોની યાદી આપો.

(2) વન્યજીવો આજે સંકટમાં છે – વિધાન સમજાવો.

(3) વન્યજીવ સંરક્ષણ માટેની વિવિધ પરિયોજનાઓની વિગતો ટૂંકમાં આપો.

2. નીચેના સવાલોના સવિસ્તર જવાબ આપો :

(1) ભારતનું વન્યજીવ વૈવિધ્ય

(2) વન્યજીવ સંરક્ષણના ઉપાયો

3. યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી જવાબ લખો :

(1) ભારતને કુલ કેટલા પ્રાણી-ભૌગોલિક પ્રદેશોમાં વહેંચવામાં આવ્યો છે ?

(A) નવ (B) ચાર (C) છ (D) આઠ

(2) સમગ્ર વિશ્વમાં જીવસૃષ્ટિની કુલ કેટલી પ્રજાતિઓ નોંધાઈ છે ?

(A) 72 લાખ (B) 15 લાખ (C) 18 લાખ (D) 19 લાખ

(3) ઊડતી ખિસકોલીઓ ક્યાં જોવા મળે છે ?

(A) કચ્છના મોટા રણમાં (B) હિમાલયના ઊંચા પર્વતીય વિસ્તારોમાં

(C) દલદલના વિસ્તારોમાં (D) પશ્ચિમઘાટનાં ગીચ વનોમાં

(4) વિજયનગર તાલુકાના પર્વતીય વિસ્તારોમાં ભાગ્યેજ દેખાતું પક્ષી કયું છે ?

(A) સુરખાબ (B) ચિલોત્રો (C) ઘોરાડ (D) પોપટ

(5) દુર્લભ પરવાળાની પ્રજાતિઓ...

(A) વેળાવદર (B) નળસરોવર (C) લક્ષદ્વીપ ટાપુસમૂહ (D) ગીર અભયારણ્ય

(6) ઘોરાડ કયા વિસ્તારોમાં જોવા મળે ?

(A) વેટલૅન્ડ (B) પર્વતીય ક્ષેત્રો (C) દલદલનાં ક્ષેત્રો (D) ઘાસભૂમિના વિસ્તારો

પ્રવૃત્તિ

- શાળાની ઈકોક્લબમાં શિક્ષકના માર્ગદર્શનમાં નિરીક્ષણ કરી તમારા વિસ્તારમાં જોવા મળતા પક્ષીઓની યાદી બનાવો.
- ખાલી ખોખાંમાંથી ચકલીના માળા બનાવી વડીલોના માર્ગદર્શનમાં યોગ્ય જગ્યાએ ટીંગાડો અને તેનું સમયાંતરે નિરીક્ષણ કરી નોંધ રાખો.
- શાળાના પ્રવાસ દરમિયાન પ્રકૃતિશિક્ષણ કેન્દ્રની મુલાકાત ગોઠવો.
- વન વિભાગના અધિકારીનો શાળામાં વાર્તાલાપ અને પ્રશ્નોત્તરી ગોઠવો.
- સમાચારપત્રો અને સામયિકોમાં આવતા વન્યજીવ સંબંધી સમાચારો - લેખોનાં કટિંગ બુલેટિન બૉર્ડ પર લગાડો.
- શાળામાં શિક્ષકના માર્ગદર્શનમાં નીચેની વેબસાઇટની મુલાકાત લઈ વધુ વિગતો જાણો :

(1) www.envforguj.in

(2) www.gujaratforest.org

(3) www.gemi_india.org

(4) www.wcsindia.org

(5) www.nationalgeographic.com